

УДК 343.148:343.347

УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА В ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННІ ОСВІДУВАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕНАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ МЕДИЧНИМ АБО ФАРМАЦЕВТИЧНИМ ПРАЦІВНИКОМ

Анастасія ТАРАНОВА,
ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ

АНОТАЦІЯ

Розглянуто актуальні питання участі спеціаліста в організації та проведенні освідування під час розслідування неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником. Проаналізовано основні недоліки, які можуть виникнути у слідчих під час розслідування визначеної категорії злочинів. Встановлено коло осіб, що можуть залучатись до розслідування, які володіють спеціальними знаннями у галузі медицини, фармакології (фармації), криміналістики та психології. Визначено основні методи використання спеціальних знань, правила фіксації слідів кримінального правопорушення, особливих прикмет та одягу, а також тактичні прийоми у випадках застосування заходів процесуального примусу. У підсумку автор пише про особливе значення освідування, у результаті якого визначаються подальші напрями розслідування кримінального провадження за фактом вчинення неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником.

Ключові слова: освідування, організація, проведення, розслідування, судово-медичний експерт, лікар, провізор, експерт-криміналіст, психолог.

PARTICIPATION OF A SPECIALIST IN EXAMINATION DURING THE INVESTIGATION OF IMPROPER PERFORMANCE OF PROFESSIONAL DUTIES BY A MEDICAL OR PHARMACEUTICAL WORKER

Anastasiia TARANOVA,
Postgraduate Student of the Department of Criminology and Forensic Science of the National Academy of Internal Affairs

SUMMARY

In the article entitled "Participation of a specialist in examination during the investigation of improper performance of professional duties by a medical or pharmaceutical worker", it is about the possibility of using expert knowledge during the arrangement and performing examination. Then the author turns to the main shortcomings that detectives may face when investigating the improper performance of professional duties by a medical or pharmaceutical worker. The author lists the specialists, who can be involved in the investigation, and have special knowledge in the field of medicine, pharmacology (pharmacy), forensic and psychology. Attention is focused on the operational phase as a process of detecting and seizing traces of criminal offense and special marks on the body of a person. The author also defines the basic methods, which are used by medical specialists. In the conclusion the author emphasize special value of examination resulted in further directions of investigation of improper performance of professional duties by a medical or pharmaceutical worker.

Key words: examination, organization, conducting, investigation, forensic medical expert, doctor, pharmacist, expert-criminalist, psychologist.

Постановка проблеми. Особливе значення під час розслідування неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником займає освідування. У результаті слідчої (розшукової) дії на тілі особи виявляються сліди кримінального правопорушення та особливі прикмети, з'ясовуються обставини події, знаряддя та засоби, які спричинили тяжкі наслідки, внаслідок нераціонального лікування пацієнтів, а також визначаються подальші напрями розслідування кримінального провадження.

Вимоги та підстави проведення освідування закріплені у ст. 241 КПК України. В статті також зазначено, що у разі необхідності слідчий, прокурор до проведення освідування може залучити спеціаліста у галузі медицини.

Під час розслідування неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником метою проведення освідування є виявлення патологічних змін тіла людини (рани, шрами, рубці від хірургічних втручань), виявлення та вилучення залишків від лікарських

засобів, що були залишені медичними або фармацевтичними працівниками під час лікування пацієнтів. На практиці можуть виникати ситуації, коли знань слідчого (прокурора) може бути недостатньо для здійснення якісного опису тілесних ушкоджень, одягу, виявлених речовин на тілі живої людини та інших предметів. Неправильне відображення такої інформації у протоколі освідування може призвести до втрати доказів та повторного проведення слідчої (розшукової) дії. Тому для уникнення таких помилок та ефективного проведення освідування за фактом вчинення злочинів, передбачених ст. 140 КК України, необхідно залучити кваліфікованого спеціаліста, який володіє необхідними спеціальними знаннями та навичками.

Актуальність теми дослідження. У зв'язку з цим виникла необхідність глибокого наукового дослідження питання організації та проведення освідування, яка відіграє значну роль у розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником.

Стан дослідження. Вагомий внесок у розробку наукових основ участі спеціаліста в організації та проведенні освідування висвітили відомі вчені-криміналісти, серед яких, зокрема: В.І. Галаган, О.В. Ілляшенко, О.М. Калачова, С.Ю. Карпушин, Н.О. Кононенко, Б.Є. Лук'янчиков, С.Д. Лук'янчиков, В.А. Михайленко, Б.В. Романюк, В.В. Топчий, Ж.В. Удовенко, К.О. Чаплинський.

Зважаючи на те, що питання участі спеціаліста в організації та проведенні освідування під час розслідування неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником на рівні окремих досліджень не розглядалися, вважаємо, що така проблема потребує додаткового теоретичного аналізу, вивчення та вирішення.

Мета й завдання статті полягають у науковому обґрунтуванні участі спеціаліста у слідчій (розшуковій) дії щодо злочинів, передбачених ст. 140 КК України, а також висвітлення питань стосовно тактики проведення та фіксації освідування у процесуальних документах на стадії досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. Слідчий, прокурор здійснює освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу (ч. 1 ст. 241 КПК України).

Відповідно до ч. 2 ст. 241 юридичною підставою проведення освідування є постанова прокурора [1, с. 133].

За результатами слідчої практики часто виникають ситуації, коли на тілі особи можуть залишатись сліди кримінального правопорушення, які можуть зберігатись нетривалий час, швидко зникати та змінюватись. Так, під час розслідування злочинів, передбачених ст. 140 КК України, на поверхні шкіри людини або слизових оболонках можуть залишатись лікарські засоби (мазі, гелі, розчини, спреї), які фіксуються на шкірі клейкою речовиною, що забезпечує їх повільне та тривале всмоктування в організм людини, але з часом сліди можуть зникнути. Вважаємо, що у невідкладних випадках з метою своєчасності здійснення слідчої (розшукової) дії та збереження відповідних доказів слідчого також варто наділити повноваженнями щодо вирішення питання про проведення освідування. Це забезпечить повноту та ефективність проведення слідчої (розшукової) дії.

З огляду на вищевикладене пропонуємо внести зміни до частини другої ст. 241 КПК України і викласти її у такій редакції: «Освідування здійснюється на підставі постанови прокурора у невідкладних випадках за постановою слідчого, про що необхідно повідомити прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря. Освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідується. Слідчий, прокурор не вправі бути присутніми під час освідування особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідуванню».

Аналіз слідчої практики дозволив виділити основні недоліки під час підготовки та проведення освідування під час розслідування неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником, що пов'язані з використанням спеціальних знань. Це, зокрема:

– відсутність знань та навиків щодо особливостей опису у процесуальних документах виявлених порушень анатомічної цілісності або фізіологічної функції організму людини;

– ризик завдання шкоди організму особи у разі якщо технічні, хімічні чи інші засоби не буде застосовувати кваліфікований спеціаліст;

– організаційно-тактичні помилки використання науково-технічних засобів.

Тому для недопущення вищевказаних недоліків та забезпечення якісного та ефективного проведення освідування особи необхідно залучати кваліфікованих спеціалістів, які володіють спеціальними знаннями та за допомогою яких можна змоделювати деякі обставини та обстановку розслідуваної події.

Як зазначає С.О. Сафронов, поєднати юридичні і медичні знання під час проведення освідування, щоб встановити наявність і характер тілесних ушкоджень – ран (різаних, колотих, рубаних або заподіяних тупим предметом), саден, подряпин, синців, слідів дії отруйної речовини, визначити їхні розміри, локалізацію на тілі та правильно і повно відобразити встановлені обставини у протоколі слідчої дії, буде доцільним проведення освідування слідчим із залученням до участі у ньому судового медика або лікаря [2, с. 13–14].

Так, законодавцем передбачена можливість у разі необхідності залучення судово-медичного експерта або лікаря. Проте, як свідчить практика, під час розслідування неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником можуть залучатись спеціалісти з різних галузей знань, залежно від обставин кримінального правопорушення.

Розглянемо варіанти співпраці слідчого із спеціалістом під час наступних етапів:

1) підготовчий етап – це процес планування слідчим (прокурором) слідчої (розшукової) дії;

2) проведення освідування – надання кваліфікованих рекомендацій спеціалістом, щодо послідовного виявлення та вилучення слідів злочину або особливих прикмет;

3) тактичні прийоми фіксації перебігу та результатів освідування – відображення перебігу та результатів освідування шляхом складання протоколу та застосування технічних засобів.

Підготовчий етап освідування починається з моменту прийняття рішення слідчим, прокурором про його проведення. Слідчий звертається з письмовим клопотанням до прокурора. Прокурор, розглянувши таке клопотання, виносить постанову про задоволення клопотання та дозвіл на проведення освідування або відмову в наданні дозволу на його проведення. Якщо провадження здійснює прокурор, то він самостійно виносить постанову про проведення освідування. У клопотанні слідчого та постанові прокурора може бути вказано, якого лікаря чи спеціаліста якої галузі необхідно залучити до освідування [3, с. 313–314].

На підготовчому етапі проведення освідування слідчому спільно із спеціалістом необхідно вирішити такі питання:

– узгодити час та місце проведення освідування; (попередньо спільно вивчити матеріали кримінального провадження, звернути увагу на вилучену медичну документацію, показання свідків);

– у разі застосування заходів процесуального примусу до підозрюваного, свідка чи потерпілого визначити тактику проведення слідчої (розшукової) дії;

– вирішити питання про доцільність фіксації слідчої (розшукової) дії на цифрові носії;

– установити можливість залучення інших спеціалістів та забезпечити їх участь.

Робочий етап проведення освідування – це процес виявлення та вилучення на тілі особи слідів кримінального правопорушення та особливих прикмет.

Якщо метою освідування є виявлення на тілі особи тілесних ушкоджень чи особливих прикмет, то спеціаліст допоможе слідчому виявити, оглянути за зафіксувати їх у протоколі освідування. Такими спеціалістами можуть

бути *судово-медичний експерт* або *лікар* відповідної спеціальності (хірург, терапевт, рентгенолог). Спочатку судово-медичний експерт (лікар) проводить загальний огляд тіла людини зверху до низу, при цьому детально оглядаючи тіло людини за виглядом спереду, ззаду та з боків. Під час огляду відкритих частин тіла вищезгадані спеціалісти акцентують увагу на виявленні синців, ран, саден, шрамів та рубців, які в подальшому ретельно вивчають.

Під час опису тілесних ушкоджень вищезгадані спеціалісти допомагають слідчому визначити: вид ушкодження (садно, синець, забій, рубець, шрам, вивих); кількість та локалізацію із застосуванням анатомічних орієнтирів; розмір (довжина, ширина, діагональ); конфігурацію (форму); колір (центр, на периферії); стан поверхні (волога, суха, наявність забруднень або речовин); властивості навколишніх тканин (забруднення, набряк). У випадках фіксації у протоколі особливих прикмет варто зазначити: місце розташування, характер, форму, розмір, колір, зміст татуйованого малюнку, напису.

Огляд одягу під час проведення освідчення також може здійснюватися за допомогою знань судово-медичного експерта (лікаря). Своєю чергою спеціаліст оглядає одяг безпосередньо, як на тілі особи, яка проходить освідчення (при цьому встановлюють відповідність ушкоджень верхнього одягу з нижнім та з ушкодженнями на тілі людини), так і у знятому стані.

З морально-етичних міркувань проводити огляд одягу особи, яка освідчується, варто після огляду тіла, при цьому слід запропонувати особі надіти змінний одяг. У разі розміщення медичних пов'язок спеціаліст у галузі медицини вказує на вид перев'язувального матеріалу та фіксувальні частини пов'язки.

Якщо в організмі особи присутні сторонні предмети, то незамінним спеціалістом для слідчого є лікар-рентгенолог, який проводить рентгенологічне обстеження тіла людини та надає консультативну допомогу фахівцям клінічних підрозділів з питань рентгенодіагностики.

Спеціалісти у галузі фармації (фармакології) *провізори* (*фармацевти*) за відповідно розробленими методиками допомагають кваліфіковано виявити, вилучити та упакувати сліди, залишені від лікарських засобів. Залишки від цих речовин найвірогідніше можуть розміщуватись на тілі особи (руках – від флангів пальців до кисті, на губах, підборідді, у порожнині рота, на шиї, животі, медичному одязі).

Із урахуванням віку особи, яка освідчується, фармакодинаміки, фармакокінетики, дози, шляхів введення лікарського засобу, провізори (фармацевти) допоможуть лікарям із урахуванням вищевказаних особливостей надати консультації з питань виявлення побічних реакцій організму особи з боку органів зору (міоз), шкіри та її придатків (кропив'янка, свербіж), нервової системи (втрата свідомості, сонливість, ступор) та інших систем.

Підсумовуючи, можна визначити основні методи, які використовують спеціалісти медичної галузі під час виявлення на тілі особи особливих прикмет або слідів кримінального правопорушення.

За допомогою вимірювальних методів визначають розміри тілесних ушкоджень (синців, саден, рубців), особливі прикмети тіла людини, знаряддя, які спричинили травму, залишки лікарських засобів, крові та інших виділень організму особи з використанням лінійок, луп, м'яких стрічок. З метою визначення температури тіла особи використовують ртутні, електричні термометри.

Оптичні методи використовують для вивчення об'єктів дослідження, наприклад, пошкоджень тіла та одягу, знарядь травми, на яких можуть бути сліди їхньої дії, за допомогою різних мікроскопів. Так, за допомогою біно-

кулярного мікроскопа можна роздивитись дрібні деталі пошкоджень, виявити сторонні включення в рані, встановити їх форму та глибину розташування [4].

Рентгенологічний метод дозволяє визначити травмування кісток та розташування в організмі особи сторонніх предметів (медичних інструментів).

Спектральний метод використовується у разі, коли об'єкти дослідження не розрізняються за кольором при звичайному освітленні від кольорового фону тіла особи або кольору предмета, на якому вони розташовані [4].

Ультрафіолетове випромінювання використовується для виявлення на білих тканинах змитих і непомітних неозброєним оком слідів крові, лікарських засобів, рубцевих змін тканин тіла особи за допомогою ламп нажарювання, ртутно-кварцових чи люмінесцентних ламп [4]. Використання таких променів не призводить до якісної зміни речовини, яка утворила слід, і внаслідок цього її може бути направлено на експертне дослідження [5, с. 130].

Інфрачервоне випромінювання дозволяє виявити приховані або малопомітні синці, порошинки, які вкоренилися в шкіру, за допомогою освітлювальних ламп нажарювання, ртутно-кварцових ламп високого тиску, напівпровідникових інфрачервоних освітлювачів із спеціальними фільтрами.

Люмінесцентне дослідження використовується для виявлення слідів крові, рубців, наявності на тілі особи деяких лікарських засобів.

Не менш важливу роль на робочому етапі відіграє *експерт-криміналіст*, який за допомогою спеціальних знань та навиків допоможе зафіксувати перебіг проведення слідчої (розшукової) дії на цифровій носії, шляхом проведення відеозапису або фотографування.

Застосування фото- або відеозйомки відіграє важливе значення під час проведення освідчення за фактом вчинення злочинів, передбачених ст. 140 КК України. За допомогою проведення таких прийомів у слідчого з'являється можливість максимально точно та детально відобразити у протоколі освідчення виявлені тілесні ушкодження, які з часом можуть зникнути.

Під час проведення освідчення за фактом вчинення неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником фотозйомку здійснюють переважно масштабним методом. За допомогою зйомки фіксують наявність на тілі особливих прикмет і ушкоджень, їх локалізацію, а також наявність на одязі та на тілі живої особи залишків речовин, забруднень, які могли утворитись на місці події (синці, садна, плями крові, залишки від лікарських засобів, залишених медичним або фармацевтичним працівником під час надання неналежної допомоги пацієнту).

Тактика освідчення включає в себе необхідність дотримання комплексу етичних норм. Освідчення, яке супроводжується оголенням освідчуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідчується. Слідчий, прокурор не вправі бути присутнім під час освідчення особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідчуванню. Етичні правила освідчування передбачають етичні правила фотографування. Не можна фіксувати на знімку оголене тіло людини цілком (одним знімком). Під час освідчування допускається проводити фотографування окремих ділянок крупним планом без попередньої зйомки всього об'єкта (тіла людини) [6, с. 60]. Застосування відеозйомки забезпечить максимальне відображення поведінки особи, яка проходить освідчення, включаючи міміку, рухи, жестикуляцію, інтонаційні особливості, емоційний стан та створити «ефект присутності» під час проведення слідчої (розшукової) дії.

Інколи можуть виникнути випадки, коли підозрюваний, свідок або потерпілий буде проти виявлення на тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет. У таких ситуаціях ефективною запрошувати спеціаліста у галузі психології.

Особливістю проведення освідування є те, що відповідно до ч. 3 ст. 241 КПК України законодавець передбачає можливість проведення його у примусовому порядку у разі відмови особи пройти його добровільно [7].

Наприклад, за даними, наведеними І.М. Янченко, підозрювана М. категорично заперечувала проти проведення щодо неї освідування. Однак під час примусового провадження цієї слідчої дії з'ясувалося, що головною причиною зазначеної поведінки громадянки М. стало бажання приховати від слідчого й понятих особливості її несформованого за жіночим типом тіла у області грудей, яку вона вважала фізичною вадою. За результатами освідування не було виявлено жодних доказів причетності громадянки М. до злочину, у якому її підозрювали [8, с. 133].

На нашу думку, у подібних випадках за допомогою спеціальних знань психолога можна уникнути примусового освідування пов'язаного з огороженням тіла, шляхом укладення компромісного рішення. Прийомами застосування компромісу може бути пропозиція: проводити детальний огляд тіла лікарем (судово-медичним експертом); не застосовувати фото- відео-фіксацію; надати гарантії про недопустимість розголошення відомостей приватного життя особи, що стануть відомі учасникам слідчої (розшукової) дії під час її проведення.

Використання таких прийомів з боку спеціаліста сприятимуть досягненню мети слідчої (розшукової) дії.

Фіксація перебігу та результатів освідування здійснюється шляхом складання протоколу слідчої (розшукової) дії. На цій стадії також підводяться підсумки та оцінюються результати з метою перевірки того, чи всі завдання були виконані. У випадках примусового проведення освідування, особі, до якої застосовували примус, вручається протокол слідчої (розшукової) дії.

Висновки. Таким чином, освідування особи по факту неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником є однією з першочергових та невідкладних слідчих (розшукових) дій. Завдяки належній організації та участі кваліфікованих спеціалістів

слідчий досягне бажаного результату, а саме швидкого розкриття злочину.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство із 2019. 324 с.
2. Сафронов С.О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 1999. 19 с.
3. Кунтій А.І. Тактика проведення освідування підозрюваного у кримінальному провадженні про умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання. *Науковий вісник ЛДУВС*. 2014. № 2. С. 310–320.
4. Тема лекції: «Предмет, методи, зміст та завдання судової медицини. Історія розвитку судової медицини. Правові, процесуальні та організаційні основи судово-медичної експертизи» : веб-сайт. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/sudova_medutsyna/nm/lec1.html (дата звернення: 07.05.2019).
5. Галаган В.І., Удовенко Ж.В., Калачова О.М., Ключуряк С.С. Дотримання прав учасників кримінального провадження під час проведення освідування : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 160 с.
6. Кобилянський О.Л., Кофанов А.В. Фотографічна фіксація перебігу та результатів слідчих (розшукових) дій : метод. рек. Київ : УкрДПРІ, 2012. 64 с.
7. Курта Є.О., Римарчук Г.С. Можливості укладання компромісу під час проведення слідчих (розшукових) дій : веб-сайт. URL: http://science.lp.edu.ua/sites/default/files/Papers/kurta_rymarchuk.pdf (дата звернення: 07.05.2019)
8. Янченко І.М. Кримінально-процесуальний примус при провадженні слідчих дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків. 2010. 238 с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Таранова Анастасія Миколаївна – ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Taranova Anastasiia Mykolaivna – Postgraduate Student of the Department of Criminology and Forensic Science of the National Academy of Internal Affairs

anastina1992@gmail.com